

IRAK'IN FETHİ VE İSLAMLAŞMA SÜRECİ, HÜSEYİN GÖKALP

The Conquest of Iraq and the Islamization Process, Huseyin Gokalp

Ali KUŞCALI

Arş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü İslam Tarihi Anabilim Dalı, Aksaray, Türkiye

Res. Assist. Dr., Aksaray University Faculty of Islamic Studies Department of Islamic History
and Arts Department of Islamic History, Aksaray, Turkey

✉ alikuscali@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3610-4453>

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 06.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 13.12.2021

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2021

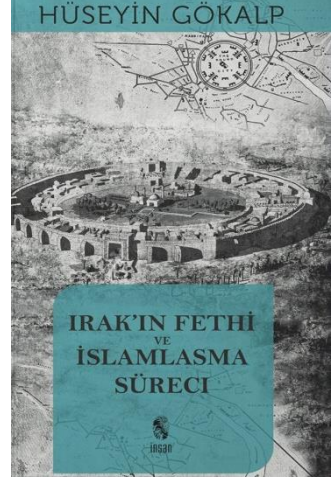
” Atıf / Cite as: Kuşcalı, Ali. “Irak'ın Fethi ve İslamlaşma Süreci, Hüseyin Gökalp”. *Mütefekkir* 8/16 (2021), 283-288. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1034598>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

İRAK'IN FETHİ VE İSLAMLAŞMA SÜRECİ, HÜSEYİN GÖKALP*

Irak toprakları insanlık tarihi açısından çok önemli bir coğrafyadır. Zira kayda geçen ilk imparatorlukların, ilk devletlerin, ilk yazının ve ilk sulama sistemlerinin merkezidir. Bu nedenle doğuya ve batıya genişlemiş medeniyetler tarihsel olarak bu coğrafya ile bağlantılıdır.¹ Stratejik öneme ve son derece bereketli topraklara sahip Irak coğrafyası, Mezopotamya adıyla da bilinmektedir. Bu nedenle eski çağlardan itibaren istilalara ve göçlere sahne olmuş ve Sümer, Akkad, Bâbil, Asur, Pers, Grek, Roma-Bizans ve Sâsânî gibi çeşitli medeniyetler burada hüküm sürmüştür.² Başka ifadeyle Irak, Sâmi, Yunan-Helen ve Hind-İran kültür ve medeniyetlerinin keşiştiği bir kavşak noktası olmuştur. Aynı zamanda çeşitli dinleri ve inanç gruplarını da barındırmıştır.³

Böylesine çok sayıda devleti ve medeniyeti barındırmış, köklü bir geçmişi olan Fırat ve Dicle nehirlerini de içine alan Irak coğrafyası, Hz. Ebû Bekir döneminde başlayan ve Hz. Ömer döneminde devam eden fetihlerle Müslümanların kontrolüne girmiştir. Irak'ın Müslümanlarca fethedilmesi Haçlıların, Moğolların, İngilizlerin ve Amerikalıların işgal edilmesinden farklı olarak kalıcı olmuştur. Bu nedenle İslâm tarihinin en önemli siyasî ve askeri olaylarından birisi de Irak'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesidir. Peki İslâm dini Irak'a girdikten sonra bu kadim coğrafyada nasıl ayakta kalabilmiştir? Hüseyin Gökalp, bu değerlendirmede ele aldığımız "İrak'ın Fethi ve İslâmlaşma Süreci" eseriyle Müslümanların Irak'ta kalıcılıklarını nasıl sağladıkları sorusuna cevap aramaktadır. Yazarın bu soruya verdiği cevaplar aynı zamanda eserin amacına hizmet etmektedir.

"İrak'ın Fethi ve İslamlaşma Süreci" kitabı, giriş ile birlikte üç bölümden oluşmaktadır. "Giriş" başlığında yazar, konunun daha iyi anlaşılması amacıyla kitapta yoğun bir şekilde kullandığı savaş, cihad ve vergi gibi kavramları açıklamaktadır. Yazar bunu yaparak bir taraftan kavramsal çerçeveyi çizerken diğer taraftan fetih ve İslâmlaşma kavramları ile alakalı doğabilecek çelişkilerin önüne geçmeyi amaçlamıştır (s. 13). Ayrıca yazar bu başlıkta Irak'ın fethi sırasında bölgeye hâkim olan Sâsânîlerin kimliği

* Hüseyin Gökalp, *İrak'ın Fethi ve İslamlaşma Süreci* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020).

¹ Hala Mundhir Fattah - Frank Caso, *A Brief History of Iraq* (Infobase Publishing, 2009), 1.

² İmâdüddin Halîl et-Tâlib, "Irak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/87.

³ Gökalp, *İrak'ın Fethi ve İslamlaşma Süreci*, 11.

bağlamında Pers, Acem ve İran kelimelerinin anlamını özetledikten sonra araştırmasında kullandığı kaynakları tanıtmıştır (s. 19-28).

Kitabın “Fetih Öncesi Irak” başlıklı birinci bölümünde yazar, araştırmanın temelini oluşturmak amacıyla Irak’ın fethinden önceki tarihi süreç içerisinde bölgenin coğrafi, tarihi, dinî, sosyo-ekonomik ve askerî durumunu incelenmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması açısından pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Mezopotamya’nın coğrafi konumunu ve özelliklerini ortaya koymuştur. Yazarın bunu yaparken görsellerden ve haritalardan yararlanması okuyucunun dikkatini çekerken bölgeyi daha yakından tanıma imkânı sağlamıştır (s. 39-47). Yazar Irak’ın coğrafi özelliklerini tanıttıktan sonra Perslerden önce Antik Mezopotamya’da hüküm süren Sümerler, Akadlar, Gutiler, Asurlular ve Bâbilliler hakkında kısa bir panorama sunduktan sonra Hahâmenişler ile başlayan Pers hâkimiyetinden sonra bölgede devlet kuran Selevkoslar, Partlar ve Sâsânîler hakkında bilgi vermiştir. Yazar bu bölümü fetih öncesi Irak’ın dinî, sosyo-ekonomik durumunun yanı sıra Sâsânî ordusunun durumunu ortaya koyarak bitirmiştir. Bununla okuyucuya fetih öncesi Irak’a genel bir bakış vermiş ve okuyucuyu Irak’ın fetih sürecine hazırlamıştır.

“Irak’ın Fethi” başlıklı ikinci bölümü Irak’ın fethi öncesinde yapılan hazırlık süreciyle başlamaktadır. Gökalp, bu kısımda Hz. Ebû Bekir döneminde Şam ve Irak fetihlerine nasıl hazırlık yapıldığını ele almıştır. Hz. Ebû Bekir halife olduğunda yalancı peygamberler ve zekât vermek istemeyerek devletin otoritesine başkaldıran kabileler ile ilgilenmek zorunda kalmıştır. Mezkûr sorunların halledilmesiyle birlikte Arabistan kontrol altına alınmış ve Şam- Irak fetihlerinin başlamasının önündeki engeller kaldırılmıştır. Ayrıca Medine dışına çıkılarak bu fetih sürecine başlanmasını İslâm davasının yerel ve millî olmadığını gösterme amacını da taşıdığını vurgulamıştır (s. 102-103). Pers körfezinin önemli bir liman kenti olan Übülle’nin fethiyle başlayan Irak’ın fetih süreci Mezar’ın, Hîre’nin, Enbâr’ın, Aynu’t-Temr’in fethiyle devam etmiştir. Müslümanların adım adım Irak’ın etrafındaki yerleri fethetmesine karşın Sâsânîler Müslümanlara karşı bir varlık gösterememişlerdir. Gökalp’e göre bunun en önemli nedeni Sâsânîlerin içeride yaşadığı taht kavgalarıdır (s. 156).

Hz. Ömer’in halife olmasından sonra Irak’ın fethine yönelik faaliyetler tüm hızıyla devam etmiş ve yapılan çok sayıda savaşın sonunda Kesker’in ve Medâin’in fethi ile Sâsânîler yıkılmış ve Irak toprakları Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Gökalp, Hz. Ömer döneminde Irak topraklarının kısa sürede fethedilmesini Hz. Ebû Bekir döneminde fetih için gerekli alt yapı hazırlıklarının tamamlanmasına bağlamaktadır. Şayet bu hazırlıklar yapılmamış olsaydı fethin gerçekleşmesinin mümkün olmayacağına da dikkati çekmektedir (s. 159). Son olarak bölüm, Sâsânîlerin yıkılış sebeplerinin ele alındığı “Sâsânîlerin Çöküşü”, zenginleştirilmiş haritaların,

ulaşılan verilerden elde edilen grafiklerin sunulduğu “Fetihle İlgili Bazı Veriler”, ve fethin sonuçlarının değerlendirildiği “İrak’ın Fethinin Sonuçları ve Değerlendirilmesi” başlıkları ile bitirilmiştir. Irak’ın fethiyle bölge Hz. Osman döneminde doğuya yönelik seferler için önemli bir üs haline gelmiştir (s. 202-221).

Bir bölgenin fethedilmesinden daha çok orada kalıcılığı sağlamak daha önemlidir. Müslümanlar fethettikleri yerlerde kalıcı olmayı İslâmlaşma faaliyetleri ile gerçekleştirmişlerdir. Irak halkı zaman içerisinde Müslümanların hâkimiyetini kabul etmiş ve genel olarak birinci ve ikinci nesilde Müslüman olmuştur. İşte Gökalp kitabının “İrak’ın İslamlaşması” başlıklı üçüncü bölümünde bu süreci ele almıştır. Yazar bu bölümde önce Irak’ın Müslümanlarca fethedilmesinden önceki dinî durumu değerlendirdikten sonra çeşitli inanç gruplarına mensup toplulukların nasıl Müslüman olduklarını tartışmıştır. Gökalp, yüzlerce yıldır Irak coğrafyasında yaşayan, dinlerinden dolayı çeşitli baskılara ve sürgünlere maruz kalan Yahudilerin, Nestûrîlerin ve Mecûsîlerin daha az vergi ödemek için din değiştirdiğini iddia eden bazı araştırmacıların hem İslâm fetihlerini hem de İslâmlaşmayı ekonomik sebeplere bağlamasına katılmamaktadır. Ona göre Müslümanlar arazileri ölçerken titiz davranmışlar ve Zimmîlere zulmetmemişlerdir. Ayrıca Irak’ta yaşayan çeşitli inanç gruplarının dinlerini maddî menfaatleri uğruna değiştirdiklerini iddia etmek, inançları uğruna bedeller ödeyen bu insanları ve inançlarını hafife almak olduğunu belirtmektedir (s. 229-230). Buna ek olarak Müslümanlar fetihden sonra bölge halkları üzerinde asimilasyon faaliyetlerinde bulunmamış, sosyal düzeni sağlamaya yönelik çalışmalar yapmıştır (s. 234). Gökalp bu bölümde şu önemli noktanın altını çizmektedir:

“Müslümanlar, kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış Şam, Mısır, Fars ve Horasan bölgelerine girdikten sonra bölge halkları ile yaşanan etkileşim sonunda asimilasyona karşı direnç göstererek varlıklarını muhafaza etmişlerdir.”

Gökalp’e göre bu durumun en önemli sebebi ilk fatihlerin sahabe ve tabiîn olması ve İslâm’ın kaynak ve metot açısından sabit referanslara sahip olmasıdır. Şayet bunlar olmasaydı Irak’ta İslâm’ın varlığı mümkün olmazdı (s. 287-293). Bu bölümün son kısmı Irak topraklarında Müslümanların kalıcı olmasını sağlayan “Fetih ve İslamlaşma”, “İskân ve İslamlaşma” “Tebliğ Yoluyla İslamlaşma” ve “Evlilikler Yoluyla İslamlaşma” başlıkları altında Irak’ın İslâmlaşma sürecinin nasıl sağlandığı incelenmiş ve bu noktada okuyucuyu tatmin edici bilgiler sunulmuştur (s. 298-329). Yazarın ulaştığı sonuçlardan Müslümanların Irak’ı İslâmlaştırma sürecini, belirli bir plan ve aşamalarla gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Buna ilaveten Irak’taki ilk Müslümanların dini sahâbe ve tâbiînden öğrenmelerinin bölgenin süratle İslâmlaşmasındaki en önemli etken olduğuna dikkati çekmektedir (s. 331).

Zira Iraklılar, İslâm'ın eğitiminden geçen sahâbe ve tabiîn üzerinden adalet, sevgi, merhamet, insaf ve iman kavramlarını bizatihi müşahede ettiler. Bu doğrultuda tevhidin şirkten, güzelin çirkinden farkını idrak etme imkânı buldular.⁴ Gökalp'in fetih ve İslâmlaşma meselesini dinî açıdan ve ekonomik-siyasi açıdan değerlendiren modern dönem tarih araştırmacılarının görüşlerini ortaya koyması akabinde yaptığı değerlendirmeleri araştırmaya zenginlik katmıştır.

Sonuç kısmında Gökalp, İslâm fetihlerinin en önemli sonucunun elde edilen geniş topraklar ve yıkılan imparatorluklar olmadığını, fethin kalıcılığının olduğunu, bunun gerçekleşmesinin ise İslâmlaşma ile gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Bu faaliyetlerin nihai başarısını da fetihlerin gerçekleştiği dönemden ziyade İslâm idealini yüklenen sahâbe ve tabiîn'in çalışmalarına bağlamaktadır (s. 376). Eser, yukarıda bahsi geçen üç bölüm ile sonuç dışında, bibliyografya ve dizin bölümü ile tamamlanmıştır.

Gökalp'in genel hatlarıyla değerlendirmeye tabi tuttuğumuz eseri, ülkemizde fetihler ve Irak üzerine çalışmalardan varestede tutulmak kaydıyla, sorduğu sorulardan yola çıkarak elde ettiği bulgularla bir bölgenin İslâmlaşma tarihini incelemesi bakımından önemlidir. Ayrıca diğer fethedilen İslâm beldelerinin İslâmlaşma tarihini aydınlatmak isteyen araştırmacılara yol gösterici niteliktedir. Eser, temel İslâm Tarihi kaynaklarının yanı sıra Batı ve Doğu'da çağdaş dönemde İngilizce, Almanca, Farsça, İspanyolca ve Arapça olarak kaleme alınmış çok sayıda araştırmalardan yararlanılarak vücuda gelmiştir. Gökalp, bir taraftan bu kitaplardan aldığı bilgileri almış diğer taraftan bu bilgileri yorumlayarak eserine zenginlik katmıştır. Bu bağlamda gerek oryantalistlerin gerekse oryantalistlerden daha şedid bir şekilde Müslümanları zan altında bırakan Müslüman araştırmacıların fetih ve İslâmlaşma üzerine ortaya attıkları iddialara karşı yaptığı yazarın değerlendirmeleri, okuyucuların hiç şüphesiz ilgisini çekecektir. Ayrıca fethedilen yerlerle alakalı zenginleştirilmiş haritalar, uydu görüntüleri, kaynaklardan ulaşılan verilerden yola çıkarak hazırlanan grafikler, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer döneminde İslâm fetihlerinin kronolojisi, fetih sürecinde yaşanan savaşlarda görev alan Müslüman ve Sâsânî komutanlarının yer aldığı tablo, Irak-İran'ın karşılaştırmalı kümülatif eğrisi ve güncel fotoğraflar eserin dikkati çeken bir başka yönüdür.

KAYNAKÇA

- Fattah, Hala Mundhir - Caso, Frank. *A Brief History of Iraq*. Infobase Publishing, 2009.
 Fayda, Mustafa. *Hulefâ-yı Râşidîn Devri Dört Halife Dönemi*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2014.
 Gökalp, Hüseyin. *Irak'ın Fethi ve İslamlaşma Süreci*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2020.
 Tâlib, İmâduddîn Halîl. "Irak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/87-91. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

⁴ Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri Dört Halife Dönemi* (İstanbul: Kubbealtı, 2014), 143.

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): Ali Kuşcalı.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.